

Modor Ádám -

Szamizdatos múlt és jelen

Megjelent: Új Magyarország

1991. november 11. hétfő

„Egész könyvkiadásunk jelentőségét akkor éreztem igazán, amikor a metróban valaki kezében Duray Miklós könyvét láttam viszont, amelyhez Csoóri Sándor írt előszót. Nem feszülnek bennem adys indulatok, sem nagy tehetség. Arra futja tőlem, hogy egyfajta közvetítőként fontos gondolatokat juttassak el másokhoz. Nonszensz, hogy a gondolkodó ember Kovács Imre Magyarország megszállása című könyvet ne ismerje, vagy Bibó Istvánt, Szabó Zoltánt, Szász Bélát, Orosz Istvánt. A magyar értelmiség árulása talán nem következett volna be, ha ezeknek az embereknek a példáját és gondolatait megismerhették volna” - nyilatkozta még áprilisban Modor Ádám, a Katalizátor Iroda egyik vezetője. Tette ezt nem sokkal azután, hogy - szavaival élve - rendőr-kommandók járták Budapest utcáit, megakadályozandó, hogy a könyv- és lapárusok nyugodtan végezdhessék munkájukat. Az ehhez hasonló rendőrségi akciók számukra egyáltalán nem ismeretlenek, az elmúlt rendszerben elég részük volt benne. Igaz, akkor magánlakásokban működtek, és illegális kiadványokat készítettek, terjesztettek. A Katalizátor Iroda ugyanis egyike azon kevés szamizdatkiadónak, amelyet a rendszerváltás után sem „tettek

a helyére”, s míg annak idején a politika, addig ma - ha nem következik be gyökeres szemléletváltás a Városházán - a piac farkastörvények fogják őket megfojtani.

Hogy a legelején kezdjük: hogyan lettél szamizdatos?

10-11 éves koromban olvastam Márai Sándor Halotti beszédét, s ez nagyon megrázott. Még két vers volt rám ekkora hatással: Illyés Gyulától az Egy mondat a zsarnokságról, amit 1981-ben olvastam szamizdatkiadásban, és a Tollas Tiboré, a Bebadogoznak minden ablakot. Ezek mélyen elraktározódtak bennem, s bár később kénytelen voltam kompromisszumokat kötni, attól azért visszatartottak, hogy ne kövessek el erkölcstelenséget és ne váljak cinikussá, mint olyan sokan a korosztályomból. A Radnóti Gimnáziumban abban a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy gyakorló tanárként 1976-ban Orosz István tanított; ő jelentős szerepet játszott abban, hogy ezt a pályát befutottam. Ő lett a feleségével, Békés Erzsivel a Beszélő nyomdásza. És ők voltak talán a legutolsó magyar disszidensek: 1988 májusában kísértük ki Ferihegyre a háromtagú családot, miután Orosz Istvánt előzőleg lemondatták magyar állampolgárságáról. Jelenleg Angliában él, a nagy távolság ellenére máig jó barátságban vagyunk.

Közben egyetemre jártál...

1978-ban az ELTE bölcsészkarára jártam, ahol teljesen süket, masszaszerű, egyéniségeket felmutatni nem tudó diákok cinikus hada fogadott. Földes László politikai gazdaságtan tanárunk (!) adta néhányunk kezébe az első nyomtatott emigráns kiadványt, a Magyar Füzetek egy korai számát, s Fischer Györgyön keresztül jutott el hozzám először Haraszi Miklós Darabbérének gépelt változata. Magával a művel ugyan jelentős elvi kifogásaim voltak, de megdöbbenett az a tény, hogy ezt nem lehetett kinyomtatni és normális körülmények között olvasni. Ahogy Konrád György és Szelényi Iván Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz című művéhez is csak a svájci EMPSZ kiadásában lehetett hozzájutni. 1982 tavaszán egyre inkább érdeklődtem a szamizdatok iránt. Elkezdtem szamizdatbutikba járni, először a Galamb utcába, majd amikor Rajkot kitoloncolták a Hankóczy utcába, akkor oda. Második látogatásomkor három autó fékezett a bejárat előtt, kivágódtak az ajtók, szétspricceltek a civil ruhás nyomozók és pillanatok alatt megszállták az épületet. Az egészen olyan „terroristaelhárítás” hangulata volt. Engem igencsak mellbevágott az elnyomó gépezetnek ez az olajozott működése. Ekkor határoztam el, hogy segítek ezeknek az embereknek, hiszen fontos információkat szolgáltatnak, érdekes és jó könyveket adnak ki. Mikor legközelebb találkoztam Demszkyvel, felajánlottam, hogy szívesen bekapcsolódom a terjesztésbe. Ez nekik is jól jött, mert 1982-től a hatóságok nem engedték a kiadványok központi helyeken történő árusítását. Így lettem a terjesztőjük.

S hogyan lettél a Beszélő nyomdásza?

Orosz Istvánék - akiknek besegítettem a Beszélő 10-11-es számának elkészítésébe -, miután dunabogdányi lakásuk megbukott, engem ajánlottak. Pista a 11-es számban meghirdette egy szabad tantervű iskola tervét, amelyhez tanártársakat keresett, és megírta a címét az újságban. A következő szám nyomtatása közben kijött a rendőrség, de szerencsére körül sem néztek, ők csak a „reformtanárra” voltak kíváncsiak. Ezután Nagy Zsolttal és Márczi Kittyvel Érden fejeztük be a számot. A 13-14-est Jávor Károly, mostani MDF-es képviselő biatorbágyi házában nyomtuk, a 15-öst szintén Érden. Ez 1985-ben volt.

Ekkor azonban Kis Jánosék kirúgtak téged. Miért?

Náluk alkalmazási feltétel volt, hogy más cégnek nem szabad dolgozni! Én meg időközben számos egyéb szamizdatkiadvány megjelentetésében segédkeztem. Érdekes módon később, amikor Demszky kapta meg az előállítást, ez nem érdekelte Kiséket, pedig Gábor igazán sokfelé dolgozott Engem mindenesetre az Áramlat kiadóbeli tevékenységemre hivatkozva rúgtak ki. Ez azonban nem volt baj, hiszen beláttam, hogy nem nekem való a stencilgéppel való küszködés, inkább szerkesztői és terjesztői feladatokhoz vannak képességeim. Láttam, magamnak kell kiadnom az általam fontosnak műveket Ekkor, 1986 elején kapcsolódtam be a Katalizátor Iroda munkájába, amit 1984-ben egy Lengyelországba vonaton alapított Gehér József - jelenleg a Fidesz XI. kerületi önkormányzati képviselője és az ottani kulturális bizottság elnöke -, Kurdi Zoltán, aki ma a SZETA-nál dolgozik, valamint Rózsa Gábor közgazdász és Laczik Erika. Itt találkoztak össze Hodosán Rózával, Demszky barátnőjével, későbbi feleségével, s a vele folytatott beszélgetés indította őket arra, hogy beszálljanak a mozgalomba. Az első rámkatechnikával sokszorosított mű Joseph Beuys avantgárd művész egyik 1968-as szövege, a Mi vagyunk a forradalom volt. Később Balassi János csatlakozásával sikerült megfelelő nyomdai háttérrel biztosítani.

Mi volt az első könyv, amit már legálisan adhattatok ki?

A Halottaink, 1956., mely az 1989. június 16-i temetés alkalmából jelent meg és amely az 1956 és 1963 között végzetek névsorát és 33 életrajzot tartalmazott, s arról a megtorlásról szólt, amelyet nekünk konszolidációként tanítottak. Az, hogy a kádárizmus 30 éven keresztül fennmaradhatott, szerintem annak az iszonyatos félelemnek köszönhető, amit társadalom minden rétegére kiterjedő megtorlás eredményezett. Az egésznek a cinizmusa akkor csapott meg minket, amikor korabeli újságokból gyűjtöttük a könyvünkhöz az adatokat. Mécs Imrével és Rainer M. Jánossal (Fényes Elekkel) együtt állítottuk össze a kötet anyagát.

1956 megítélése mennyire volt egységes szamizdatos körökben?

Nekünk mindig fontos volt, a „szamizdatarisztokrácia” azonban csak egy idő után kezdte felfedezni 1956-ot. Határozottan emlékszem, hogy a Beszélő harmadik számában indult Gondolatok a közeljövőről című Kis János-vitairat után Orosz Pista - Kívül-álló álnéven -abszolút kisebbségi véleményként vetette fel, hogy két lehetőség áll a kritikus értelmiség előtt: vagy a néphez fordul és a népre apellál - akkor azonban 1956 emlékéhez kell visszanyúlni -, vagy tanácsokat ad a kommunista kormánynak arra, hogy tudná reformok útján modernizálni a rendszert. Kis Jánosék 1983-ban inkább a második variációhoz álltak közelebb. Valamikor 1986 táján, a 30-ik évforduló és annak óriási világviszhangja tudatosította csak bennük, hogy nem a Lukács-iskolával kezdődött az ellenzéki gondolkodás története. Hasonlóképpen értékelem a Bibó emlékkönyvet is. Zsille Zoltán az ellenzék ellenzékévé vált azzal, hogy kicenzúrázták írását ebből a kötetből. Ezt máig nem sem tudták megmagyarázni azok, akik annak idején megtették. Zsille 1980-ban valószínűleg ezért ment el Magyarországról, hiszen azok is kilökték maguk közül, akiktől a minimális szolidaritás elvárható lett volna.

Úgy viszonyultak hozzá, mint mondjuk a szintén az 56-os szellemet hirdető Nagy Jenőhöz?

Körülbelül. Sosem ismerték el igazán a tevékenységét. A szamizdat legprofibb könyvkiadója, s a „legjobb menedzsere” kétségkívül Demszky Gábor volt, s a legmagasabban kvalifikált szellemi műhelyt a Beszélő szerzőgárdája jelentette, de a legtöbb és legjobb könyveket - teljesen manufakturális körülmények között - Jenő és felesége, Véték Mária adták ki. Igaz, hogy csak 200 példányban, mert nem tudták megszervezni, hogy 2000-ben jelenjen meg. De megjelentek! Kiadták többet között Arthur Koestler, Schöpflin Gyula, Konrád György, Nyeste Zoltán, Csalog Zsolt munkait. Sajnos, a hatóságok „kitüntető” figyelme, a gyakori házkutatások, zaklatások, bírósági eljárások, útlevélelkobzások őket sújtották leginkább, meg az Égtájak között szerkesztőit: Talata Józsefet, Bognár Mikoltát, Keszthelyi Zsoltot és Rusai Lászlót. Pedig sokak szellemi fejlődésében voltak fontosak az általuk megjelentetett kiadványok. Jenőék a lakásukat, sőt az egész életüket alárendelték ennek a tevékenységnek. Megrázó és imponáló volt a rendíthetetlen elszántság, ahogy Jenő és törekeny felesége szembeszállt az önkénnyel, és az ellenzék konspiráló játéka helyett a sajtószabadság elkötelezettjeiként minden házkutatás után újrakezdték - nulláról - a munkát... A „demokratikus ellenzék” azonban nem ismerte el őket. Sőt! Nemrég a HVG a Demszky portréjában azt írta, hogy Demszky Rajk Lászlóval alapította az AB Kiadót. Miért kell még most is belerúgni Nagy Jenőbe? Miért nem lehet elmondani, hogy Demszky és Nagy Jenő együtt alapították? Az más kérdés, hogy később kettéváltak, így lett az AB és ABC Kiadó.

Annak idején hogyan viszonyult a Katalizátor Irodához a Beszélő-kör?

Az Áramlattal, az M.O.-val, az ABC-vel és az Égtájak közöttel együtt „alsóháziak” voltunk; minket Solt Ottilián kívül senki nem vett figyelembe. Jellemző módon „csak” a Demokrata, a BBC és a SZER (Krassó György Magyar Október Sajtószolgálat híreként) számolt be az 1988.

február 28-án éjjel náluk tartott házkutatásról Sem a Beszélő, sem a Hírmondó nem tartotta hírnek ezt az ötvenes éveket idéző monstre szomorújátékot. A Beszélőben egyszer sem recenzálták a könyveinket, pedig néha azért elvártam volna. Agyonhallgatásunk ellenére mégis mi voltunk az 1988-1989-es időszakban a Beszélő-kör legnagyobb terjesztője. Ekkortól kapcsolódott be a Katalizátor Iroda munkájába egykori Radnóti gimnáziumi osztálytársam, Moldován László, akivel együtt jártuk az alternatív szervezetek, majd az alakuló pártok rendezvényét, és szatyorból árusítottuk a szamizdatot. Mi mindig viszolyogtunk a mártír-szereptől, s azon az állásponton voltunk, hogy amennyire lehet, konspiráljunk. Nem közzeltük a nevünket, a címünket, mindent letagadtunk, ha a hatóság zaklatott. Mögöttünk nem állt semmiféle komoly külföldi vagy belföldi kapcsolat, nem voltunk összeköttetésben sem az emigrációval, sem a nyugati sajtóval, sem bármilyen alapítvánnyal, céggel vagy politikai párttal. Mi csak független magyar értelmiségiek voltunk, akik megcsömörlöttek a kádári gulyáskommunizmustól.

Mikor döntöttetek úgy, hogy megpróbáljátok legalizálni tevékenykedéseteket?

1989 elején érződött, hogy az alternatív szervezetek, mozgalmak kezdenek megerősödni, de a kiadás területén is új fújtak. Amikor néhány korábban tiltott könyv is megjelenhetett, úgy döntöttünk: legalizálni kell magunkat, ha versenyben akarunk maradni. 1989 nyaratól, amióta bejegyzett cég vagyunk, folyamatosan kértük a különböző kerületi tanácsoktól (önkormányzatoktól) az árusítási engedélyt. Ha az aluljáróba kérjük, akkor egy 1984-es fővárosi tanácsi rendeletre hivatkoznak, miszerint csak mozgó árusok kaphatnak engedélyt, ha a felszínre, akkor városszépészeti vagy tűzrendészeti okokból tagadják meg. Mi - SZDSZ-es és fideszes kapcsolatainkon keresztül - minden követ megmozgattunk, hogy a főváros új rendeletet alkosson. Különböző rendelet-tervezeteket is kidolgoztunk, hogy milyen irányban kellene elindulni. Amikor idén januárban Demszky Gábor összetrombitálta az utcai könyvárusokat, kiderült, hogy a könyvkereskedelem az utcához hasonlóan kaotikus állapotban van, s mindenkit csak a saját üzleti szempontja érdekel. A Városháza azonban az erő pozíciójából intéz: előbb rendet próbáltak csinálni, aztán tárgyaltak. Ez elfogadhatatlan. Könyves szekrényeket raboltak el. Nekem az volt az érzésem, hogy itt egyfajta piszkos alku folyik: az állami monopolcégek vezetői - a volt nómenklátúra-káderek - megpróbálnak megegyezni az utcán felnőtt új piaci cápákkal a piac felosztásáról. Sajnos ezek az emberek teljesen érzéketlenek. Számukra a könyv, vagy folyóirat ugyanolyan fogyasztási cikk, mint a zokni vagy a farmer, s a legfőbb szempont: hány darabot lehet belőle eladni. Mi viszont nívós irodalmat, valódi értéket kínálunk, s csak a kényszer vitt rá az utcai árusításra. Ami a legszomorúbb: a főpolgármester - egykori szamizdatos kiadótársunk - sem áll ki mellettünk. Minket a mai napig zaklattak. Sőt Moldován László „a közterület engedély nélküli használata” címen elkövetett szabálysértéséért a napokban megkapta azt a két határozatot, amelyben felszólítják, hogy 1991 novemberében vonuljon be Baracskára letölteni a büntetését. Most a rendőrségen és a büntetésvégrehajtáson van a sor. Kultúra terjesztéséért börtön? Nevetséges! Vagy mégsem?

* * *

Alulírott magyar írók azzal a kéréssel fordulunk a T. Hatósághoz, hogy Moldován László bírságát méltányossági okból elengedni szíveskedjenek. A Katalizátor Iroda évek óta - roppant szűkös anyagi feltételek mellett - áldozatos munkát végez az egyre inkább háttérbe szoruló, mert nem jövedelmező valódi érték terjesztésében. Mi, magyar írók, akik hálásak vagyunk Moldován Lászlónak, hogy műveinket olykor több olvasóhoz juttatta el, mint a nagy állami terjesztő vállalatok, kötelességünknek érezzük, hogy tiltakozunk a megkülönböztetés nélküli eljárás ellen, s ha a T. Hatóság nem talál módot döntése megváltoztatására, felajánljuk, hogy Moldován László baracskai büntetéséből I-I napot átvállalunk.

Levendel Júlia, Eörsi István, Márton László, Petri György, Szkárosi Endre

JÁVORSZKY BÉLA SZILÁRD